

Таранченко О. М.

НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ОСВІТИ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ В УКРАЇНІ: ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПОСТУПУ

В статті представлено періодизацію становлення і розвитку української національної системи освіти осіб з порушеннями слуху; охарактеризовано основні періоди становлення і розвитку окремих її ланок.

Ключові слова: національна система освіти осіб з порушеннями слуху, суспільно-політичні, соціально-економічні, соціокультурні чинники.

Таранченко О. М.

НАЦИОНАЛЬНАЯ СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ ЛИЦ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА В УКРАИНЕ: ПЕРИОДИЗАЦИЯ РАЗВИТИЯ

В статье представлено периодизацию становления и развития национальной системы образования лиц с нарушениями слуха; охарактеризовано основные периоды становления и развития отдельных звеньев этой системы.

Ключевые слова: национальная система образования лиц с нарушениями слуха; социально-политические, общественно-экономические, социокультурные факторы.

Oksana Taranchenko

THE NATIONAL EDUCATION SYSTEM OF INDIVIDUALS WITH HEARING IMPAIRMENTS: PERIODIZATION OF THE DEVELOPMENT

The current state of the domestic education of persons with hearing impairment is characterized as a translational-evolutionary. Systems of education of persons with hearing impairment require substantial national modernization. In order to develop strategies to modernize the national system of education of persons with hearing impairments required purposeful study of its genesis in relation to changes in the socio-economic structure of the country, the transformation of value orientations society policy for persons with disabilities, improvement of legislation in the field of education.

There is a contradiction between the objective need research on the development of the national system of education of hearing impaired people in different historical conditions and lack of elaborated this issue from the standpoint of modern historiography of Special Pedagogy and Education. This prompted us to study the genesis of Ukrainian national system of education of persons with hearing impairment.

Keywords: the national education system of individuals with hearing impairments; socio-political, socio-economic, socio-cultural factors.

Освіта — складна багаторівнева система, що має вертикально-горизонтальні структурні розгалуження, розвивається і видозмінюється під впливом часових, соціальних та інших чинників. Одним

з таких розгалужень є система освіти осіб з порушеннями слуху. Сучасний стан вітчизняної системи освіти осіб з порушеннями слуху характеризується як поступально-еволюційний і водночас такий, що потребує суттєвої модернізації як власне національної. Водночас, для розроблення стратегій модернізації національної системи освіти осіб з порушеннями слуху необхідне цілеспрямоване вивчення її генезису у взаємозв'язку зі змінами соціально-економічного устрою країни, трансформаціями ціннісних орієнтацій суспільства, політики держави щодо осіб з порушеннями розвитку, поступом загальнодержавної системи освіти, удосконаленням законодавства у сфері освіти, розвитком вітчизняної та світової наукової думки як інтегративної галузі знань.

Певне протиріччя між об'єктивною необхідністю досліджень щодо розвитку вітчизняної системи освіти осіб з порушеннями слуху в різних історичних умовах і недостатньою розробленістю цієї проблематики з позицій сучасної спеціальної педагогіки та історіографії педагогіки спонукали нас до дослідження генезису української національної системи освіти осіб з порушеннями слуху.

Теоретико-методологічний аналіз поля наукового студіювання дав підстави розглядати генезис національної системи освіти осіб з порушеннями слуху з позицій соціодинаміки. В еволюційному процесі освіта і суспільство трансформувалися таким чином, що на сьогодні можна констатувати — вони системно детерміновані. Від того, яким є суспільство, залежить система освіти і, водночас, яким чином розбудовується освітня система — такого рівня розвитку і досягає суспільство. Відповідно, розвиток національної системи освіти осіб з порушеннями слуху розглядався у взаємозв'язку соціальних та педагогічних явищ з урахуванням особливостей соціокультурного контексту певного історичного часу. Відтак, було отримано дані щодо закономірностей розвитку різноманітних педагогічних явищ та обумовлених ними змін в розвитку соціального інституту освіти, які стали поштовхом до створення системи освіти осіб з порушеннями слуху; з'ясовано причини якісних трансформацій цієї системи у різні часові періоди; визначено особливості її розбудови як національної.

Спираючись на синергетичні позиції щодо виявлення та використання загальних закономірностей в різних наукових галузях, використовуючи міждисциплінарний підхід, у процесі дослідження було визначено стадіальні закономірності в історичному розвитку систем освіти різних країн світу, виявлено спільні чинники (суспільно-політичні, соціально-економічні, соціокультурні) та визначальні детермінанти, що слугують каталізатором становлення системи освіти осіб з порушеннями слуху.

Системний аналіз соціодинаміки поступу освіти осіб з порушеннями слуху, здійснений на основі історичної, педагогічної, сурдопедагогічної наукової літератури, підтвердив причинно-наслідкові зв'язки між динамікою суспільно-політичного, соціально-економічного та соціокультурного розвитку суспільства в країнах Західної Європи та створенням системи освіти цієї категорії осіб, а також дав підстави виокремити наступні детермінанти, що впливають на її організацію. Серед них: усталення державності, перехід до промислового виробництва та відповідний рівень економіки, законодавче утвердження загальнообов'язкової системи освіти, розгортання системи освіти як національної, її стабільне фінансування, організація навчання на основі перевірених наукових підходів, що гарантують рівень освіти, необхідний державі, наявність педагогічних підходів, що забезпечують групове навчання осіб з порушеннями слуху.

Спираючись на теоретичний аналіз і фактичний матеріал дослідження, було визначено підходи до розроблення періодизації генезису національної системи освіти осіб з порушеннями слуху в Україні. Запропонована періодизація стала результатом аналізу та систематизування не лише джерел дослідження, а й осмислення засадничих взаємозалежних і взаємообумовлених позицій, що стали вихідними для цього дослідження. Йдеться про ключові положення, що знаходяться в площині методології сучасної історико-педагогічної науки (С.У. Гончаренко, Н.М. Гупан, О.В. Сухомлинська, Л.А. Медвідь та ін.) [1; 2; 4; 8], філософії, соціології політики та соціології освіти, про широке поєднання різнопланових пластів історичних фактів з історії нашої держави, педагогіки, спеціальної педагогіки, сурдопедагогіки, урахування закономірностей еволюційних змін освітніх і педагогічних явищ в тісному взаємозв'язку з поступом культури, науки, суспільної думки, загальним політичним та економічним розвитком України в різні часи. Розглядаючи в нашому дослідженні українську національну систему освіти осіб з порушеннями слуху як складову загальноосвітнього простору, ми послуговувались підходами соціодинаміки, що представляє сукупність процесів функціонування, змін та розвитку суспільства і його соціальних структур, аби відстежити історико-генетичні та соціокультурні основи її зародження, становлення та розвитку в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних змін, поступу філософської, наукової, педагогічної думки, освітньої практики. Соціокультурний підхід зосереджував нашу увагу на чотирьох сферах, в яких найяскравіше виявляється специфіка життєдіяльності людини: економічній, соціальній, політичній, культурній (духовній) в конкретно-історичному контексті. Економічну сферу можна вважати певною мірою визна-

чальною, оскільки вона детермінує систему суспільних відносин. Політична сфера, як сукупність політичних інститутів та процесів, площина владних відносин, забезпечує певний рівень прав та свобод громадян, їх участь у державному та суспільному житті. Соціальна сфера, об'єднуючи різні соціальні групи (в т.ч. й установи, організації освіти, виховання, соціального захисту та соцзабезпечення тощо) визначає характер відносин між ними. Культурна (духовна) сфера охоплює площину світогляду, науки, моралі, все те, що люди, як члени суспільства, залишають для прийдешніх поколінь.

Визначаючи стадіальність генезису національної системи освіти осіб з порушеннями слуху як цілісного історико-педагогічного явища, ми структурували цей процес, беручи до уваги системоутворюючі маркери: комплекс зазначених вище чинників, а також особливості процесів розвитку науково-педагогічної думки, освіти осіб з порушеннями слуху, становлення окремих її ланок, формування цієї системи освіти як власне національної.

Проведене дослідження дало підстави на основі герменевтичних підходів щодо об'єктивної реконструкції певного культурно-історичного контексту та інтерпретації культурно-історичних явищ і процесів (Н.М. Гупан, Г.Б. Корнетов, М.М. Малофєєв, М.О. Супрун, О.В. Сухомлинська та ін.) [2; 3; 4; 5; 7], виокремити такі періоди генезису системи національної освіти осіб з порушеннями слуху:

I період: X — перша половина XIX ст. — зародження національних традицій піклування й опіки осіб з порушеннями слуху. Цей період умовно розподілено на два етапи:

- перший етап: X — друга половина XVIII ст. — етап формування системи церковної благодійності;
- другий етап: кінець XVIII ст. — початок XIX ст. — етап суспільної опіки, зародження передумов створення системи освіти осіб з порушеннями слуху.

II період — перша половина XIX — початок XX ст. — період філантропічного благочинництва та відкриття на теренах України перших приватних закладів для дітей з порушеннями слуху.

III період — перша третина XX ст. — період відродження національної свідомості, становлення української державності та національної системи освіти; законодавчо-нормативного та організаційного оформлення національної радянської системи освіти осіб з порушеннями слуху; оформлення діагностичних підходів та відповідної практики відбору дітей до закладів освіти.

IV період — 30-ті — 90-ті роки XX ст. — період розвитку спеціальної системи освіти осіб з порушеннями слуху в Україні в радянську добу. Цей період умовно розподілено на два етапи:

- перший етап — 30-ті — 50-ті роки ХХ ст. — етап загальносоюзної уніфікації освіти та організаційно-педагогічних засад функціонування системи освіти осіб з порушеннями слуху в умовах тоталітарної державності; науково-теоретичне обґрунтування диференційованого навчання різних категорій дітей з порушеннями слуху та практичне впровадження їх у відповідних закладах освіти;
- другий етап — 50-ті — 90-ті роки ХХ ст. — утвердження спеціальної системи освіти осіб з порушеннями розвитку; розгортання диференційованої мережі закладів спеціальної освіти для осіб з порушеннями слуху; вдосконалення наукових підходів з урахуванням нових технічних досягнень.

V період — 90-ті роки ХХ ст. — сучасність — період розбудови національної системи освіти; перегляду концептуальних підходів щодо освіти осіб з порушеннями розвитку у відповідності із законодавчими актами міжнародного рівня та з урахуванням соціальних змін в суспільстві; модернізації національної системи освіти осіб з порушеннями слуху.

Здійснення періодизації дало змогу охарактеризувати специфічність загальних чинників (соціально-політичних, суспільно-економічних, соціокультурних) та відповідних детермінант, що впливали на перебіг генезису системи національної освіти осіб з порушеннями слуху в Україні, стримували чи активізували його на різних етапах; виявити основні віхи становлення і розвитку окремих ланок цієї системи; простежити закономірні зміни в поступі та розгалуженні мережі закладів освіти для цієї категорії осіб; з'ясувати суттєві характеристики кожного з визначених періодів, їх еволюційну наступність, а також зробити відповідну історико-педагогічну оцінку такого соціально-педагогічного явища як інститут освіти.

У процесі дослідження охарактеризовано провідні філософські тенденції, наукові педагогічні та сурдопедагогічні підходи (зарубіжні і вітчизняні), що були визначальними для розвитку освітньої практики на різних еволюційних етапах. З'ясовано, що вітчизняну педагогічну думку вирізняє її випереджальний, гуманістичний, соціально спрямований характер, орієнтація на особистість дитини (вихованця, учня), що простежується від найдавніших часів, в період Козацької Доби, коли домінували ідеї Просвітництва, не втрачений у складні роки становлення радянської влади, а також в теперішній час, проявляючись у прагненні відродити найкращі українські освітянські традиції і, водночас, долучитися до світових інноваційних взірців.

Визначальними для генезису національної системи освіти осіб з порушеннями слуху можна вважати ті періоди, що виразно демон-

струють специфіку, притаманну вітчизняній науці і практиці. Одним з найяскравіших є перша третина ХХ ст. — період відродження національної свідомості, становлення української державності та національної системи освіти, яка спиралася на демократичні засади, передовий вітчизняний і світовий науково-практичний досвід; час законодавчо-нормативного та організаційного оформлення національної української радянської системи освіти осіб з порушеннями розвитку, в т.ч. із порушеннями слуху (як системи соціального виховання); обґрунтування нової соціально-педагогічної парадигми, науково-теоретичних підходів диференційної діагностики і, на основі цього, відповідної практики структурної організації закладів освіти; розбудови самобутньої мережевої структури діагностико-обстежувальних установ (медико-педагогічних об'єднань, спостережувально-розподільних пунктів, спеціальних будинків-колекторів, лікарсько-педологічних кабінетів, досвідно-педологічних станцій), що можна характеризувати як прообраз сучасної системи супроводу; обґрунтування практики інтегрованого навчання та неперервної освіти осіб з порушеннями слуху. Значний внесок у розвиток теорії спеціальної педагогіки і психології та розбудову вітчизняної системи освіти осіб з порушеннями слуху українських вчених, прикитків-сурдистів, освітніх діячів (Г. Гринька, О. Залужного, В. Ветухова, А. Владимирського, Н. Патканової, В. Протопопова, М. Котельникова, І. Левінсона, М. Лаговського, І. Сікорського, І. Соколянського, В. Тарасевич, М. Тарасевича, Я. Чепіги та багатьох інших), який наразі мало вивчений і недостатньо поцінований, може стати вагомим підґрунтям для сучасних наукових студій і розбудови національної системи освіти.

З опорою на історіографічну частину дослідження та послуговуючись порівняльно-історичним і генетичним методами, що дають змогу розглядати педагогічні явища на основі аналізу їх поступового формування й розвитку, виявляючи специфіку, тенденції цих процесів (В. В. Засенко, А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко та ін.) [9; 10; 11], визначаючи результативність та здійснюючи прогноз розвитку ситуації, було здійснено прогностичне моделювання розвитку національної системи освіти осіб з порушеннями слуху на найближчу перспективу, що буде представлено в подальших публікаціях.

Література:

1. Гончаренко С. У. Методологічні характеристики педагогічних досліджень / С. У. Гончаренко // Вісник АПН України. — 1993. — № 1. — С. 14-24.
2. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру / О. В. Сухомлинська // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002 : зб. наук, праць до 10-річчя АПН України. — Ч. 1. — Харків : ОВС, 2002. — С. 37-54.

3. Корнетов Г. Б. Цивилизационный подход к изучению всемирно-исторического процесса / Г. Б. Корнетов. — М. : ИТП и МИО РАО, 1994. — 265 с.
4. Гупан Н. М. До періодизації розвитку історико-педагогічного процесу в Україні / Н. М. Гупан // Шлях освіти. — 1999. — № 1. — С. 45-49.
5. Супрун М. О. Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (друга половина XIX — перша половина XX ст.) : монографія / М. О. Супрун. — К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. — 328 с.
6. Ярмаченко М. Д. Виховання і навчання глухих дітей в Українській РСР : дис... доктора пед. наук / Микола Дмитрович Ярмаченко. — К., 1968. — С. 45.
7. Малофеев Н. Н. История становления и развития национальных систем специального образования (социокультурный аспект) / Л. И. Аксенова, Б. А. Архипов, Л. И. Беляков и др.; под ред. Н. М. Назаровой // Специальная педагогика : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений. — М. : Издательский центр «Академия», 2001. — С. 87-121.
8. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні : навч. посібн. / Л. А. Медвідь. — К. : Вікар, 2003. — 335 с.
9. Засенко В. В. Розвиток сурдопедагогічної теорії і практики в Україні / В. В. Засенко, О. М. Таранченко // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. — 2005. — № 13 (93). — С. 67-72.
10. Таранченко О. М. Розвиток системи освіти осіб з порушеннями слуху в контексті поступу вітчизняної науки та практики : монографія / О. М. Таранченко. — К. : О. Т. Ростунов, 2013. — 483 с.
11. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія / А. А. Колупаєва. — К., 2008. — 272 с.

References:

1. Honcharenko, S. U. (1993). *Metodolohichni kharakterystyky pedahohichnykh doslidzhen* [Methodological characteristics of educational research]. *Visnyk APN Ukrainy*, 1, 14-24.
2. Sukhomlynska, O. V. (2002). *Periodyzatsiia pedahohichnoi dumky v Ukraini: kroky do novoho vymiru* [Periodization of educational thoughts in Ukraine: Steps towards a new dimension]. In *Rozvytok pedahohichnoi i psykholohichnoi nauk v Ukraini 1992-2002*: Vol. 1 (pp. 37-54). Kharkiv: OVS,
3. Kornetov, G. B. (1994). *Tsivilizatsionnyi podkhod k izucheniu vseмирno-istoricheskogo protsesa* [Civilizational approach to the study of world-historical process]. Moscow: ITP i MIO RAO.
4. Hupan, N. M. (1999). *Do periodyzatsii rozvytku istoryko-pedahohichnoho protsesu v Ukraini* [Periodization of historical and pedagogical process in Ukraine]. *Shliakh osvity*, 1, 45-49.
5. Suprun, M. O. (2005). *Korektsiine navchannia uchniv dopomizhnykh zakladiv osvity: vityky, stanovlennia ta rozvytok (druga polovyna XIX — persha polovyna XX stolittia)* [Correctional education students supporting educational institutions: Origins, establishment and development (the second half of the XIX — the first half of the XX century)]. Kyiv: Vyd. PALYVODA A. V.
6. Yarmachenko, M. D. (1968.) *Vykhovannia i navchannia hlukhykh ditei v Ukrainskii RSR* [Education and training of deaf children in the Ukrainian SSR] (Doctoral dissertation, Kyiv).
7. Malofeev, N. N. (2001). *Istoriia stanovlennia i razvitiia natsionalnykh sistem specialno-go obrazovaniia (sotsiokulturnyi aspekt)* [History of establishment and development

- of national systems of special education (sociocultural aspect)]. In N. M. Nazarova (Ed.), *Spetsialnaia pedagogika* (pp. 87-121). Moscow: Izdatelskii tsentr «Akademija»,
8. Medvid, L. A. (2003). *Istoriia natsionalnoi osvity i pedahohichnoi dumky v Ukraini* [History of national education and pedagogical thoughts in Ukraine]. Kyiv: Vikar.
 9. Zasenko, V. V., & Taranchenko, O. M. (2005). *Rozvytok surdopedahohichnoi teorii i praktyky v Ukraini* [Development surdopedagogical theory and practice in Ukraine]. In *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*: Vol. 13 (93) (pp. 67-72).
 10. Taranchenko, O. M. (2013). *Rozvytok systemy osvity osib z porushenniamy slukhu v konteksti postupu vitchyznianoï nauky ta praktyky* [Development of education of persons with hearing impairments in the context of the progress of the national science and practice]. Kyiv: O. T. Rostunov.
 11. Kolupaieva, A. A. (2008). *Inklyuzyvna osvita: realii ta perspektyvy* [Inclusive education: Realities and prospects]. Kyiv.

УДК 376.112.4

Федоренко О. Ф.

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

У статті розглядаються зміни, що відбулися в системі освіти дітей з особливими потребами в останні роки. Окреслено шляхи переформатування, розширення функцій і структури спеціальної освіти в контексті запровадження інклюзивної форми навчання. Серед причин неуспішної інклюзії однією з найперших названо відсутність зв'язку між інклюзивними і спеціальними освітніми закладами.

Ключові слова: порушення слуху, процес навчання, педагогічний супровід.

Федоренко О. Ф.

ОПТИМИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА

В статье рассматриваются изменения, произошедшие в системе образования детей с особыми потребностями в последние годы. Определены пути переформатирования, расширения функций и структуры специального образования в контексте внедрения инклюзивной формы образования. Среди причин неуспешной инклюзии одной из первых названо отсутствие связи между инклюзивными и специальными образовательными учреждениями.

Ключевые слова: нарушения слуха, процесс обучения, педагогическое сопровождение.